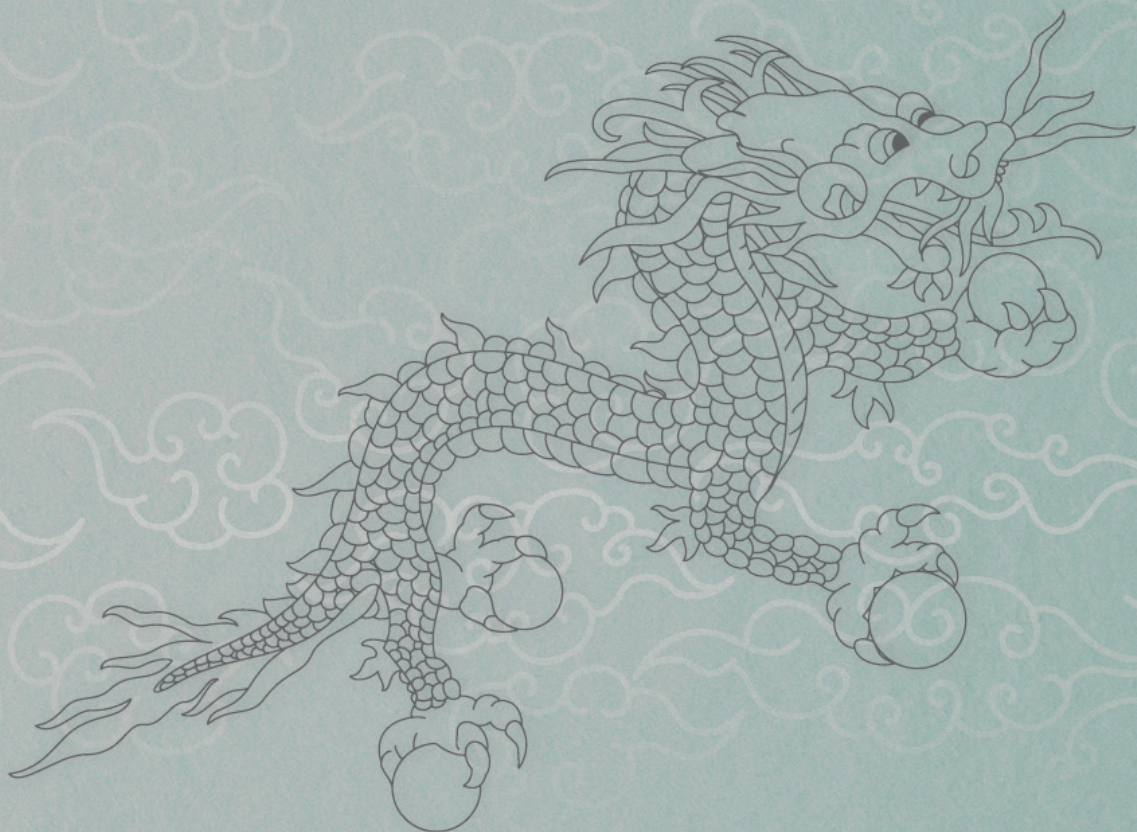

KERÉKNYOMOK

TÁRSADALMI, ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

2023

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 Porosz Tibor**
A Buddha szubsztanciaellenes negatív ontológiája
- 43 Kelényi Béla**
A tükrö(zödés)t néző *bódhiszattva*
- 61 Király Gábor**
Cselekvési kiindulópontok – A cselekvőképesség szociológiai és buddhista szemléletű tárgyalása
- 80 Gelle Zsóka**
Tibeti források sNgags 'chang Shākya bZang po életéről
- 98 Gáncs Nikolasz**
Shingon buddhista temetés Japánban egy külföldi szemével
- 113 Majer Zsuzsa**
A 10. *bogd* beiktatása – az első visszhangok és hatás a mongol szertartásrendszerre
- 137 Karma Ura**
Az Össz nemzeti Boldogság: teljességre törekvő fejlődés
- 168 Françoise Pommaret**
A női vallásgyakorlók szerepének megerősödése a mai Bhutánban
- 185 Valcsicsák Zoltán**
Bódhiszattva vállalkozók Bhutánban

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

- 199** Donald S. Lopez Jr.
– Thubten Jinpa. *Dispelling the Darkness. A Jesuit's Quest for the Soul of Tibet*. Cambridge MA, London: Harvard University Press, 2017. (Kuzder Rita)
- 203** *The Amṛtasiddhi and Amṛtasiddhimūla. The Earliest Texts of the Haṭhayoga Tradition*. Critically edited and translated by James Mallinson and Péter-Dániel Szántó. Pondicherry: IFP EFEO, 2021. (Törzsök Judit)
- 209** Summaries in English
- 113 BHUTÁN**
- 129 Valcsicsák Zoltán – Zsolnai László**
Bhután, a Mennydörgő Sárkány és az Össz nemzeti Boldogság földje
- 132 Karma Phuntsho**
Bevezetés a bhutáni buddhista hagyományokba

Bevezetés a bhutáni buddhista hagyományokba

Ez az írás a bhutáni spirituális hagyományok történelmi fejlődésének rövid áttekintése, a pre-buddhista időktől és a buddhizmus elterjedésétől kezdődően a bhutáni buddhista állam kialakulásáig, valamint a hagyományt alkotó pre-buddhista és buddhista rendszerek, illetve az új szekuláris, globális és tudományos modernitás közelmúltbeli találkozásáig, olyan nagyhatású mesterek és vezetők említésével mint Padmaszambhava, Pema Lingpa, és Zhabdrung Ngawang Namgyal.¹

Kulcsszavak: bhutáni buddhizmus, *drukpa kagyü*, **Össz nemzeti Boldogság, bhutáni államalapítás, Tibet**

A mai bhutáni kultúrában és társadalomban talán a buddhizmus játssza a legkiemelkedőbb szerepet. Az emberek világnézetét, gondolkodásmódját, értékeit, elveit, gyakorlatát, valamint az állam politikáját és programjait nagymértékben a buddhizmus alakítja. A legtöbb bhutáni ember számára a buddhista eszmék és koncepciók meghatározzák az élet értelmét és célját, habár ezek az erkölcsi útmutatások és gyakorlatok egyre inkább új kihívásokkal szembesülnek az új globalizált világrendben terjedő szekuláris, materialista, individualista és antropocentrikus értékrendek részéről. Bhután buddhista rendszerét csak akkor lehet megfelelően értékelni, ha megvizsgáljuk a bhutáni spirituális hagyományok történelmi fejlődését a pre-buddhista időktől és a buddhizmus elterjedésétől kezdődően a bhutáni buddhista állam kialakulásáig, valamint a hagyományt alkotó pre-buddhista és buddhista rendszerek, illetve az új szekuláris, globális és tudományos modernitás közelmúltbeli találkozásáig. Az alábbi rövid összefoglaló a szerzőnek egy, a Bhután vallástörténetéről szóló, eredetileg mintegy két évtizeddel ezelőtt írt esszéjének az adaptációja.

A pre-buddhista korszak

Bhutánban a buddhizmus megjelenését megelőző spirituális kultúrát a későbbi fejlemények és egymásra rakódott rétegek erősen elhomályosították és átalakították, így azokról bármit határozottan kijelenteni nagyon nehéz. A helyi népi hiedelmek, rituálék és kultúrák formájában fennmaradt néhány archaikus gyakorlaton kívül alig van történelmi dokumentáció a buddhizmus megjelenése előtti vallási fejleményekről, normákról és gyakorlatokról. Nem valószínű, hogy Bhutánban a 7. század előtt létezett kialakult vallási rendszer vagy intézmény, eltekintve a különböző régiók-

¹ Angol nyelvű cím: „Buddhist Traditions in Bhutan - A Brief Introduction.” Fordította: Valcsicsák Zoltán. Az itt közölt cikk a „Bhutan” című írás szerző által átdolgozott változata. Eredeti megjelenés: Melton, J.G. és Baumann, M. (szerk.) 2002. *Religions of the World: A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices*. Santa Barbara: ABC-Clío: 148-150.

ban és környékeken ismert népi hiedelmektől és rituáléktól. A *bön* vallással való némi hasonlóság, és talán a *bön* vallás bizonyos fokú hatása miatt, ezeket a hiedelmeket és gyakorlatokat a *bön* kategóriájába sorolják. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a „*bön*” kifejezés elsősorban Tibet buddhizmus előtti vallására utal, és az intézményesített *bön* hagyomány csak szórványosan volt jelen Bhutánban.

Az ország egyes távoli részein fennmaradt hiedelmek és gyakorlatok alapján feltételezhetjük, hogy a vallási gyakorlatok ebben a korszakban a sámánizmus, a pogányság, valamint a természet-, a szellem- és a bálványkultusz különböző irányzataiból álltak. Bár a buddhista hiedelmek és gyakorlatok felváltották vagy néha beolvasztották őket, ezen irányzatok nyomai még ma is léteznek a népi kultúrában. A természet ebben a rendszerben hatalmas és megszelídíthetetlen erőként jelenik meg, amellyel számolni kell. A hegyeket, tavakat, sziklákat, folyókat, erdőket és völgyeket szellemek félelmetes lakhelyének tekintették, akiket - többek között - olyan elnevezésekkel illették, mint *nedag*, *zhidag*, *pholha*, *yullha*, *dud*, *tsan*, és *klu*. Ezek szinte egész vidékeket birtokoltak és gyakran kizsákmányolták az embereket, akik a kapcsolatukat a természet ezen erőivel különböző megbékélési és felajánlási rituálékon keresztül egyengették, illetve sámánok és jósök - ún. *pabok*, *pamok* és *terdagok* - közvetítésével kommunikáltak velük.

A felajánlásokon, az áldozásokon, és a sámán közvetítők alkalmazásán keresztüli szellemtisztelet még ma is megfigyelhető, bár ez utóbbi gyakorlat mára hanyatlóban van. Az istenségek megbékítésének számos szezonális rituáléja és rítusa beolvadt a főáramú buddhista gyakorlatokba, és ezek ma már buddhista változatban élnek tovább, miközben a természettisztelet eredeti elemei már rejtve vannak vagy feledésbe merültek. Mégis, Bhután pre-buddhista spirituális kultúrái jelentős hatást gyakoroltak az általános spirituális életre és a bhutáni buddhista rendszer jellegére. A bhutáni buddhista hagyományt csak akkor lehet teljes mértékben megérteni, ha megértjük annak kölcsönhatását és kapcsolatát azokkal a spirituális kultúrákkal, amelyek a buddhizmus megérkezésekor már léteztek az országban. A mai lelkes kiállást az ország érintetlen természeti környezete és karbon-negatív nemzetként való elismerése mellett is csak akkor lehet a helyén kezelni, ha megértjük a bhutáni természetorientált pre-buddhista szellemiséget.

A buddhizmus korai szakasza (8 –16. század)

A buddhista vallás legelső jelei Bhutánban az a két műemlék templom - a bumthangi Jampa Lhakhang és a parói Kyerchu Lhakhang - amelyekről úgy vélik, hogy Szongcen Gampo tibeti császár (605–650 körül) építtette őket. A bhutáni buddhizmus tényleges megjelenése a 8. század közepén az indiai mester, Padmaszambhava Bhutánba érkezéséhez köthető. Ehhez a mesterhez a két legfontosabb bhutáni vallási hely (a Tigrisfészek kolostor (Paro Taktsang) és a Kurjey Lhakhang, *a ford.*) és több száz másik kapcsolódik, és a feléje áradó tisztelet, imák és felajánlások adják a bhutáni buddhizmus alapjait. Habár a Padmaszambhava küldetése nyomán bekövetkezett változásokról történelmi feljegyzések nem állnak rendelkezésre, a szájhagyomány szerint az emberek világi buddhista fogadalmakat tettek, és felhagytak az állatáldozatokkal.

A Padmaszambhava bhutáni utazásait követő évszázadokban buddhista mesterek százai özönltek Tibetből a régióba, hogy új területeket keressenek a térítéshez, gazdasági lehetőségeket a nagy tibeti vallási intézmények támogatására, magányos helyeket a buddhista tanítások gyakorlására - távol Közép-Tibet feszültségeitől és viszályaitól -, valamint vallási kincseket, amelyeket a feltételezések szerint Padmaszambhava és társai rejtettek el a 8. és a korai 9. században. Köztük

voltak a tibeti buddhizmus új *szarma* iskoláinak mesterei, köztük Myos Lhanangpa a *drigung kagyü*-ből, Phajo Drukgom Zhigpo és más *drukpa kagyü* mesterek, Gonpo Dorji és más Nenyíngből érkezett látogatók, Barawa Gyaltsen Palzang és utódai, Thangtong Gyalpo, a hídépítő, a *szakjapa* mesterek, és sokan mások, akik elhozták a tibeti buddhizmus új *szarma* iskoláit, köztük a *drukpa kagyüt*, Bhután államvallását. Körülbelül ugyanebben az időben a tibeti buddhizmus *nyíngma* hagyománya, amely a 8. és 9. századból eredeztette az átadást, széles körben elterjedt Bhutánban olyan mesterek révén, mint Longchenpa, Guru Chowang, Dorji Lingpa, vagy a Kathog kolostor lámái, és később olyan helyi személyiségeket termelt ki, mint Pema Lingpa (1450–1521), a legjelentősebb vallási mester, aki Bhutánban valaha született.

A buddhizmus későbbi szakasza (a 17. századtól kezdve)

A későbbi szakasz a bhutáni buddhista központok és rendszerek hivatalossá válásának és megszilárdulásának az időszaka, amely a 17. század első felében kezdődött, amikor Zhabdrung Ngawang Namgyal (1594–1651), Bhután alapítója elmenekült Tibetből, és megkezdte bhutáni misszióját, amely az ország egyesítéséhez vezetett. Zhabdrung és köre nagyjából Bhután mai területén egyesítették a völgyeket, elsősorban azzal a céllal, hogy egyházi államot hozzanak létre, amely támogatja a *drukpa kagyü* iskolát, és folytatja a tibeti otthonában, Ralungban létező örökletes kolostori intézményt. Az ő felügyelete alatt alakult ki a kettős kormányzati rendszer a világi és egyházi hatalmi ágakkal, amelyet főként a papság vezetett. A *kagyü* hagyomány *drukpa kagyü* felekezete lett Bhután államvallása, míg a legtöbb más irányzat - a *nyíngmapák* és a *szakjapák* kivételével - fokozatosan visszaszorult, vagy erőszakkal száműzték őket Bhutánból. Az állami egyházi testület, avagy a Központi Szerzetesi Testület, amely ma is működik, vallási közösségként és egyben államigazgatási szervként jött létre. A következő évszázadokban a Központi Szerzetesi Testület képviselőit minden körzetben megalapították, így terjesztve el a *drukpa kagyü* hagyományt az országban.

A bhutáni állam megalakulása a szerzetesi kormányzással együtt egy hivatalos politikai intézmény kialakulásához vezetett, élén az államfői pozícióval, amelyet többnyire egy Zhabdrung láma töltött be, és akit a britek „Dharma Raja”-nak neveztek. Őt a közigazgatási vezető, a Desi – brit elnevezéssel a „Deb Raja” -, és a Je Khenpo, a legfőbb vallási vezető támogatta. Ez utóbbi pozíció a mai napig megmaradt. A központosított kormányzás és az állami támogatás művészeti és kulturális alkotások megszületéséhez vezetett, beleértve a hatalmas kolostor-erődök, *dzongok*, felépítését, számtalan vallási tárgyat, például szobrokat, könyveket és szertartási kellékeket, valamint élénk irodalmi tevékenységet, beleértve Bhután nemzeti történelmének első leírását. A társadalom nagyjából az egyházi nemesség és a politikai vezetők szűk felső osztályára, az adófizető háztartások jelentős csoportjára, és a földesuraknak dolgozó föld nélküli bérlők és rabszolgák legalsó kategóriájára oszlott.

Az évszázadok során a buddhizmus fokozatosan behatolt Bhután távoli zugaiba, és elkezdte alakítani a bhutáni társadalom minden szejétét. Egyéni szinten a buddhizmus meghatározta az emberek világnézetét, értékrendjét, életcélját és általános szemléletét önmagukról, másokról és a világ egészéről. Nagymértékben befolyásolta életmódjukat és társadalmi viselkedésüket, valamint tér- és időérzéküket. Az emberek például reggeli ébredés után imádkoztak, vízfelajánlást tettek, és/vagy megkerültek egy templomot, és teliholdkor és újholdkor gyakran napokra abba hagyták a mezőgazdasági munkát, hogy az időt vallási gyakorlatokkal töltsék. A közösségi események többnyire buddhista vallási szertartásokká és gyakorlatokká váltak. A buddhista témák

uralták a művészetet, és az építészet gyakran buddhista témákon alapult. A 17. századtól kezdve a politikai, kormányzati és jogi rendszer is szorosan összekapcsolódott a buddhista intézményekkel és gyakorlatokkal.

A jelenlegi helyzet

Ma Bhután az egyetlen olyan ország, ahol a *mahájána* buddhizmus államvallás, és a két hagyomány, a *nyingma* és a *drukpa kagyü* barátságosan együtt él és virágzik. A *nyingmán* belül számos alcsoport létezik, amelyeket inkább az átadási vonal, mint a tanításbeli különbségek határoznak meg. A *nyingthig* hagyomány, amely a 14. században Longchenpával kezdődött, továbbra is virágzik, csakúgy, mint a Peling hagyomány, Bhután őshonos vallási hagyománya, amely Pema Lingpával kezdődött. Dudjom Lingpa *terszar* hagyományát a 20. században reinkarnációja, Dudjom Rinpoce és leszármazottai népszerűsítették. Vannak más *nyingma* hagyományok is, mint például a *dzsangter* és a *paljül*, amelyeket néhány bhutáni kolostori intézmény tett magáévá.

Ezzel szemben a *drukpa kagyü* iskola Bhutánban az évszázadok során lényegében homogén maradt, és a hagyomány továbbra is virágzik mind a Bhután-szerte elterjedt jelenléte, mind az intézményi tagsága tekintetében, bár a Központi Szerzetesi Testület mára elvesztette az összes egykor gyakorolt politikai befolyását. A 17. században még létező különbségeik ellenére, mostanában új kapcsolat bontakozik ki a bhutáni *drukpa kagyü* és a Zhabdrung riválisától származó tibeti/ladaki *drukpa kagyü* között is. A dél-bhutániak között jelentős a hinduk száma, és a kereszténységet magukénak vallók száma is növekszik.

Bhutánban ma a természetközpontú pre-buddhista spiritualitás és a tudatközpontú buddhista hagyomány történetük legnehezebb helyzetében vannak, és a leggyorsabb változásokkal néznek szembe. Az átmenet az animista pre-buddhista világnézetből a buddhista világnézetbe egy évezredes, fokozatosan bekövetkező folyamat során ment végbe. A buddhista rendszer integrálása a helyi pre-buddhista kontextusba és a két spirituális hagyomány összeolvadása szintén nagy éleslátással, bölcsességgel és folyamatos tárgyalások segítségével történt meg. Napjainkban azonban Bhután gyors és kaotikus átmenetet él át a hagyományos spirituális rendszerekből a modern oktatás és a globális információs áradat által terjesztett szekulárisabb és materialistább világnézet felé. Ez a kulturális váltás Bhután átfogó változásainak nagyobb összefüggésében zajlik: gazdaságilag az önfenntartó gazdálkodásból kapitalista és fogyasztói piacgazdaság, geopolitikailag az elszigetelt remete-királyságból globalizált világpolgár, társadalmilag a teljesen vidéki közösségekből nagyvárosi lakosság, politikailag a középkori monarchiából kétkamarás parlamenti demokrácia, és a múlt nagyrészt szóbeli kultúrájából audiovizuális jelen válik.

Ahogy a kapitalista piacgazdaság által vezérelt modern, anyagi növekedésre törekvés, a városi énközpontú életmód által felerősített individualista tendencia, valamint az idegen dogmák és a technológiai fejlődés által táplált antropocentrikus szemlélet elterjed az országban, Bhután pre-buddhista hagyománya, amely nagy tiszteletet mutat a természet látható és láthatatlan lakói iránt, valamint a buddhista kultúra, amely a boldogság és a jóllét fő összetevőjeként a tudat belső állapotára összpontosít, szembe kell nézzenek az országon végigsöprő változás hatalmas erőivel.

Míg sokan erős védőbástyaként értékelik és használják a hagyományos spirituális hagyományokat az olyan globális kihívásokkal szemben mint a társadalmi széttagozottság, a gazdasági egyenlőtlenség, az éghajlatváltozás és így tovább, addig az emberek túlnyomó többsége beletörő-

dik a globális trendekbe, sőt sokan aktívan belemerülnek a dekadenciába, a hiúságba és a fogyasztói túlzásokba, amelyeket a 21. század globális társadalma kínál.

Ebben a helyzetben Bhután Össz nemzeti Boldogság koncepciója, amely időnként úgy tűnik, hogy a lakosság körében – beleértve a fiatalokat és egyes vezetőket – veszít a fényéből, továbbra is a múlt természet- és tudatközpontú kultúrájának a megtestesítője, és a modernitást a hagyományokkal, a külső anyagi kényelmet a belső lelki jólléttel ötvöző holisztikus fejlődési folyamat jelzőfényeként szolgál, és világszerte megragadja a posztmodern fenntarthatóságban gondolkodók és új utakat keresők fantáziáját.